

NEPALAUŽTAS LAISVĖS TROŠKIMAS

Rezistencija [...] tai individo fundamentali laikysena prieš gyvenimą ir prieš mirtį, tai originalus įtemptas moralinis klimatas, kuriame tauta, istorijos supurtyta, įgauna naujų galimybių, savo naujo likimo sąmonę.

Algirdas Greimas

Dienoraščio autorius Lionginas Baliukevičius-Dzūkas gimė 1925 m. sausio 1 d. Alytuje. Jo tėvas Kostas Baliukevičius, vedamas patriotinių paskatų, buvo pasitraukęs iš lenkų okupuoto Vilniaus krašto. Alytuje jis vedė Joaną Petruškevičiūtę – ramaus būdo, išsilavinusią merginą. Alytuje, Margio gatvėje, šalia nuosavo namo, Baliukevičiai įkūrė baldų dirbtuvę, kuri ir tapo pagrindiniu šeimos pajamų šaltiniu. Darbšti šeima gyveno pasiturimai, turėjo ir automobilį, kuris tuo metu daugeliui miestelėnų buvo neprieinama prabanga. 1926 m. gimė antrasis vaikas – Kostas. 1934 m. L. Baliukevičius pradėjo lankyti Alytaus valstybinę gimnaziją. Lionginas nuo vaikystės buvo judrus, labai mėgo sportą, priklausė gimnazijos futbolo komandai. Mėgo kariškus žaidimus, aktyviai dalyvavo gimnazijos šaulių ir skautų veikloje. Ilgametis gimnazijos draugas Vincas Lapinskas prisimena: „Lionginas šiaip buvo darbštus, draugiškas, sąžiningas, nemėgstantis melo, inteligentiškas moksleivis. Labai norėjo viską apimti, įsisavinti, visur dalyvauti, tačiau jam truputį trūko drausmės [...]. Buvo didelis Lietuvos patriotas.“¹

Bręstančios asmenybės negalėjo neveikti prasidėję istoriniai kataklizmai – pirmoji sovietinė okupacija, o ypač 1941-ųjų birželio trėmimai, kurie skaudžiai palietė ne vieną jų šeimos draugą. Baliukevičių baldų dirbtuvę, kaip ir visas privačias įmones, bolševikai 1941 m. nacionalizavo.

Vokiečių okupacijos metais baigęs gimnaziją, 1943 m. Lionginas įstojo į Kauno universiteto Medicinos fakultetą. Čia studijuoti jam buvo lemta tik vienerius metus. 1944 m. vasario 16 d. generolas Povilas Plechavičius per radiją pakvietė Lietuvos jaunimą stoti į Vietinę rinktinę. Su vokiečių okupacine valdžia buvo sutarta, kad lietuvių kariniai daliniai kovos su sovietų ir lenkų partizanais, terorizavusiais Lietuvos gyventojus, ir gins savo kraštą nuo artėjančios Raudonosios armijos. Vokiečiai pažadėjo nesikišti į Vietinės rinktinės veiklą. Pirmo kurso studentas L. Baliukevičius, patriotinių įsitikinimų vedamas, buvo vienas iš tų keliolikos tūkstančių jaunų vyrų, iškart atsiliepusių į kvietimą ir užsirašiusių į Vietinę rinktinę. Vokiečius išgąsdino savanorių į Vietinę rinktinę gausa, tuo tarpu jų organizuojamus SS batalionus Lietuvos vyrai boikotavo. Naciai sulaužė savo pažadus ir 1944 m.

gegužės 9 d. įsakė visiems rinktinės batalionams pereiti jų dispozicijon – tapti pagalbiniais policijos batalionais. Vietinės rinktinės vadovybei nepaklusus, dalį batalionų vokiečiams pavyko nuginkluoti – apie 3500 vyrų buvo išvežta į Vokietiją darbams arba aerodromų apsaugai. Didesnė dalis vyrų su ginklais spėjo pasitraukti ir išsislapstė kas kur galėjo – pas giminaičius, miškuose ir pan. 1944 m. liepos 11 d., aidint artėjančio fronto kanonadoms, po graudaus atsisveikinimo su tėvais (po kelių savaičių, atsitiktinei bombos skeveldrai pataikius į smilkinį, tėvas iškart mirė) L. Baliukevičius išvyko į Žemaitijoje steigiamus tėvynės apsaugos būrius. Vėliau jis su nuoskauda prisiminė: „Iš tėvynės apsaugos būrių nieko neišėjo. Mes visi tikėjom, kad tėvynę ginti galima ir su šlykščia vokiška uniforma. Bet vokiečiai nuo komunistų daug kuo nesiskyrė. Mus apgavo ir išnaudojo...“

Su ginkluota apsauga L. Baliukevičius ir jo bendražygiai buvo išvežti į Čekoslovakiją vokiečių aerodromų apsaugai. 1945 m. gegužės 15 d. kaip vokiečių kariuomenės eilinis pateko rusų nelaisvėn. Dar metus buvo likimo blaškomas po įvairius belaisvių lagerius Čekijoje, Vengrijoje. Iš Ukrainos, Donbaso anglių šachtų, 1946 m. vasaros pabaigoje fiziškai išsekęs pagaliau parsigavo į gimtinę. Deja, jam, kaip bėgliui, grįžti į namus Alytuje buvo pernelyg rizikinga – sovietinis saugumas jau ne kartą tardė šeimos narius ir domėjosi Liongino buvimo vieta.

Lietuvoje L. Baliukevičius gana greitai įsitraukė į ginkluotą pasipriešinimą sovietiniams okupantams. Jo vėlesnis bendražygis Adolfas Ramanauskas-Vanagas atsiminimuose rašė: „Dzūkas norėjo patekti į Vakarus, tačiau nepavyko. Kurį laiką slapstėsi pas gimines. Ten jis ir susipažino su partizanais Ūseliu, Tėveliu ir Geguže. Kaip jau minėjau, savo laiku šie trys partizanai padarė nusizengimų, už kuriuos vėliau buvo partizanų karo lauko teismo sprendimais nubausti mirties bausmėmis.

Dzūkui teko kurį laiką vaikščioti su šiais partizanais, nes dėl nuolatinių masinių rusų siautėjimų tuose veikimo rajonuose partizanai nebegalėjo laikytis didesnėmis grupėmis.

Ūselis, Tėvelis ir Gegužė, kurie jau tuomet nepasižymėjo drausmingumu, leidosi daugiau gyventojų vaišinti degtine, ir dažni baliukai, ypač ten, kur buvo merginų, jiems buvo ne naujiena.

Dzūko būdui tokie dalykai netiko, nes jis gerai žinojo tikruosius partizanavimo tikslus ir uždavinius. Po kiek laiko jam pavyko sutikti Žaibą. Jam ir atidengė „trijulės“ žygdarbius. Žaibas trijulę išardė, o Dzūką pasiėmė pas save štabo darbui, kuriam šis visa siela atsidavė ir buvo nepaprastai patenkintas.“²

L. Baliukevičius įsiliejo į partizanų gretas naujame ginkluotojo pagrindžio kovų etape. Jau buvo praėjęs tas laikas, kai gausūs partizanų būriai drąsiai puldinėjo valsčių centruose įsikūrusią sovietinę administraciją, „stribus gaudydavo kaip peles“, o susidūrus su NKVD kariuomene būdavo stojama į atviras, ilgai trunkančias kautynes. Tokia veikimo taktika buvo atnešusi didelių nuostolių.

Dažnos kautynės, prieš pasalos, šnipų veikla – visa tai retino partizanų gretas, o naujokai nespėjo jų papildyti. (Alytaus apskrityje iki 1946 m. jau buvo žuvę apie 400 kovotojų.) Okupantai visuose valsčių centruose įkurdino gausias NKVD kariuomenės įgulų pajėgas, kurios operatyviai reaguodavo į bet kokį partizanų veiksmą. Partizanai buvo priversti vengti atvirų ir ilgalaikių susidūrimų su prieš pajėgomis, vis labiau slėptis ir maskuoti savo pėdsakus. Jie skirstėsi į mažesnius kovinius vienetus, pradėjo stovyklauti skyriais. Atsirado būtinybė rengti požemines slėptuves – bunkeris tapo pagrindine partizanų užuovėja. Miškų ir kaimų „šukavimai“ vertė kovotojus lįsti vis giliau po žeme ir bunkeriuose praleisti ištisas savaites. Vis dėlto, nepaisant sudėtingų veikimo sąlygų, nuo 1946 m. pavasario Dzūkijos partizanams pavyko susivienyti ir įkurti Dainavos apygardą, sudarytą iš karinių teritorinių vienetų – rinktinių, grupių (batalionų), būrių. Apygardos teritorija apėmė dabartinius Alytaus, Lazdijų, Varėnos rajonus bei greta esančių Marijampolės, Prienų, Trakų ir Šalčininkų rajonų dalį.

1946 m. rugsėjo 1-ąją L. Baliukevičius buvo priimtas į Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupę eiliniu kovotoju. Grupei vadovavo vienas narsiausių Dzūkijos partizanų vadų – Vaclovas Voveris-Žaibas, su kuriuo gan greitai L. Baliukevičius-Dzūkas tapo nuoširdžiausiais draugais. Šis partizanų junginys tuo metu turėjo per 30 kovotojų ir veikė Alytaus apskrities Daugų bei Alovės valsčiuose. Tos vietos L. Baliukevičiui nebuvo visiškai svetimos, kadangi Viesmūnuose gyveno jo mamos sesuo ir šiose apylinkėse vaikystėje teko su tėvais dažnai lankytis.

Dainavos apygardai ir Dzūkų rinktinei tuo metu vadovavo Lietuvos kariuomenės kapitonas Domininkas Jėčys-Ažuolis, žinomas L. Baliukevičiui dar iš vaikystės, nes 1935–1940 m. jis buvo Šaulių sąjungos Alytaus rinktinės vado pavaduotojas. Dainavos apygardos vadovybė 1946 m. vasarą įsakė koviniams daliniams vykdyti nemažai uždavinių, tarp kurių itin svarbus buvo pasalų okupacinės valdžios pareigūnams ir kariškiams rengimas. L. Baliukevičiui-Dzūkui gana greitai teko patirti pirmą kovos krikštą. Lakoniški įrašai išlikusiame jo tarnybos lape liudija apie dalyvavimą aršiose kautynėse bei susirėmimuose: 1946 09 04 Daugų valsčiaus Rimėnų kaime surengtose pasalose partizanai 1 stribą nukovė ir 1 sužeidė. Žuvo 1 partizanas ir 1 sužeistas. 1946 11 14 Daugų valsčiaus Rakatanskų kaime surengta pasala buvo ypač sėkminga. Sunaikinta beveik visa Daugų įgula – nukauta 13 emvėdistų ir 5 stribai, nors vėl neišvengta nuostolių: žuvo 1 partizanas ir 3 lengvai sužeisti. 1947 01 03 Alytaus–Daugų plento ruože, Gedimino miške, kovotojai nupjaustė 2,5 km telefono stulpų, sunaikino 2 sunkvežimius, 1 lengvąją mašiną ir nukovė 1 priešo karininką. Tuo Dzūko kautynių sąrašas nesibaigia, tačiau kuo toliau, tuo didesne „prabanga“ tampa dalyvavimas aktyviuose kariniuose veiksmuose. Jam vis dažniau tenka dirbti su kitu, politinės kovos ginklu – pogrindžio spauda. Partizanų vadai pastebi jo literatūrinius sugebėjimus, analitinį mąstymą bei pareigingumą.

Partizanų štabai labiausiai stokojo inteligentų, raštingų ir kūrybingų žmonių. 1947 m. vasario 1 d. Dzūkas paskiriamas Geležinio Vilko grupės štabo viršininku, atsakingu už spaudą ir informaciją.

1947 m. pavasarį keliaudamas į D. Jėčio-Ažuolio šaukiamą pirmąjį didelį Dainavos apygardos vadų sąskrydį Punios šile, L. Baliukevičius-Dzūkas susipažino su Merkio rinktinės vadu atsargos leitenantu A. Ramanausku-Vanagu. Pastarasis vėliau prisiminė: „Jis man atrodė užsidaręs, mažai kalbus ir truputį nerangaus būdo. Su juo į artimesnę pažintį suėjau tik tolimesnės kelionės pas Ažuolį metu. Mums buvo įdomu pasikalbėti ir apie Alytų, kur ir man paskutiniaisiais laisvo gyvenimo metais teko būti [A. Ramanauskas keletą metų dėstė Alytaus mokytojų seminarijoje. – A. K:]. [...] Tuomet kalbėdamasis su Dzūku negalėjau net numatyti, kad ateityje jis taps uoliausiu ir sąžiningiausiu mano bendradarbiu.“³ Išties po santūria, dažnai šaltumu dvelkiančia išvaizda slypėjo iš prigimties aistringas charakteris ir jautri siela, net ir žiauriomis partizaninio karo sąlygomis išsaugojusi jaunystės idealus, meilę savajam kraštui ir jo žmonėms: „Aš dažnai pagalvoju, kas gi Tu esi, mano Tėvyne? Kodėl tavo vaikai tokie keisti, tokie savotiškai užsispyrę? Iš kur toji didelė pasipriešinimo jėga teka?

Aš jaučiu, jog aš savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau, jeigu man šiandien kas pasiūlytų laisvę Amerikoje, aš neišvažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu rankas sudėjus laukti kažko iš kažkur nukrintant.“

1947 m. pavasarį L. Baliukevičių pasiekia skaudi žinia – į Sibirą ištremiami motina ir kartu gyvenęs motinos brolis Alfonsas Petruškevičius (žymus nepriklausomybės laikų agronomas). Visas šeimos turtas buvo konfiskuotas. Tremtinio likimas anksčiau ar vėliau laukė visų partizanų artimųjų. Apie kiekvienam miško broliui skaudžią temą – artimųjų likimą – vėliau Dzūkas ne kartą mąstė: „ [...] nuolat ir nuolat susiduria dvi didelės pasiaukojimo rūšys: arba, įstodamas į mūsų eiles, paaukoti savo tėvus ir įsijungi į kovą, lengvini ją, padedi visai tautai, žadini ją; arba savo tėvų labai lieki iki tol gyventi, kol tave suima ir išveža, galimas daiktas, kartu su tėvais. Antruoju atveju sąjūdis nieko gero iš to negauna.“

L. Baliukevičiaus dėdė mirė 1955 m. Tiumenės srityje, motina iš tremties į Lietuvą grįžo 1956 m. Mirė 1972 m., palaidota Naujojoje Vilnioje. Dar tremtyje gavusi žinią apie abiejų sūnų tragišką žūtį, savo skausmą laiške seseriai išliejo eilėmis:

Mano likimo motinos, tik jos supras,
Kokis širdies mano skausmas.
Tik jos supras, tik jos supras,
Kokis širdies mano skausmas.

L. Baliukevičiaus jaunesnysis brolis Kostas, studijuojantis Kauno valstybiniame universitete, Mechanikos fakultete, nuo 1948 m. tapo partizanų ryšininku. 1949 m. balandžio mėnesį vengdamas suėmimo pasitraukė į partizanų gretas. K. Baliukevičius-Rainys, Tylius žuvo 1951 m. vasario 16 d., eidamas Pietų Lietuvos (Nemuno) partizanų srities štabo visuomeninės dalies viršininko pareigas.

Didesnių permainų partizaniškame Dzūko gyvenime įvyko, kai 1947 m. rugpjūčio mėnesį žuvus Dainavos apygardos vadui D. Jėčiui-Ažuoliui, rugsėjo 24–25 d. Varėnos apskrities Marcinkonių valsčiaus miškuose Dzūkas kartu su kitais kovinių junginių vadais naujuoju apygardos vadu išrinko A. Ramanauską-Vanagą. Pastarasis kreipėsi į Geležinio Vilko grupės vadą V. Voverį-Žaibą, kad šis leistų paimti L. Baliukevičių-Dzūką į naujai kuriamą apygardos štabą. Iš „grumstų“ krašto (Daugų valsčiaus) Dzūkui teko persikraustyti į Merkinės valsčiaus šilus. Čia, 5 km nuo Merkinės, prie Purplių kaimo, buvo įrengta apygardos vadavietė. L. Baliukevičius paskiriamas apygardos vado A. Ramanausko-Vanago adjutantu, o netrukus ir spaudos bei propagandos skyriaus viršininku. Naujasis štabas atgaivino Dainavos apygardos partizanų laikraščio „Laisvės varpas“ leidimą. Dzūkas su Vanagu pakaitomis rašė straipsnius bei vedamuosius. Laikraštėlis buvo dauginamas būgniniu rotatoriumi. Tiražas siekdavo iki 1800 egzempliorių. Leidybos sąlygos buvo labai sudėtingos – spausdinti tekdavo ankštoje, dažniausiai drėgnoje požeminėje slėptuvėje, be to, nuolat trūkdavo priemonių ir medžiagų spaudiniams dauginti – popieriaus arba tušo. Gavę rašomąją mašinėlę rusiškomis raidėmis, štabo vyrai sumanė priešus paveikti ne tik ginklu, bet ir per spaudą – leisti laikraštėlį rusų kalba *Svobodnoje slovo*, skirtą okupacinės kariuomenės kariams. Jame aiškino sovietinės propagandos absurdiškumą ir komunistinės ideologijos žalą. Šis vieno lapo laikraštukas naktimis buvo išklijuojamas Dzūkijos miestelių aikštėse, platinamas Vilniuje ir Kaune. Pasak Vanago, „daugiausia rusų kalbą išmanė Dzūkas, nes jis jos buvo mokėsis ir gimnazijoje [...]. Dzūkui buvau pavedęs reguliariai klausytis radijo žinių vokiečių bei rusų kalbomis ir sudarinėti žinių santraukas, dedamas *Laisvės varpe* ir *Svobodnoje slovo* laikraštėliuose“⁴.

Pogrindžio spaudą partizanai laikė svarbiausiu ginklu prieš sovietinės partinės spaudos skleidžiamą melą ir brukamą bolševikinę ideologiją. A. Ramanauskas-Vanagas atsiminimuose rašė, kad temos buvo aktualios, faktai neišpūsti, žinios, nors ir nedžiuginančios, bet teisingos. Dėl to partizanų spauda įgijo visišką gyventojų pasitikėjimą. Kaimo gyventojai anuomet sovietinių laikraščių visai neskaitė, o gaudyte gaudė partizanų spaudą. Tai buvo nepakeičiama priemonė tautos dvasiai ugdyti ir sąmonei stiprinti. „Mūsų jėga glūdi mūsų sielose, mūsų širdyse, bet ne ginkluose“, – buvo įsitikinęs L. Baliukevičius-Dzūkas. Kiek vėliau jo mintis pakartojo ir priverstinėje emigracijoje esantis profesorius A. Maceina: „...Kova su bolševizmu bus laimėta ne tiek karo, kiek dvasios ginklais.“

Partizanai tikėjo tarptautine teise ir moralia politika. Jie, kaip ir daugelis Lietuvos žmonių,

„dienomis skaičiuodavo, kada karas kils“. Blaiviau vertindami tarptautinę politinę padėtį, partizanų vadai neretai abejojo dėl greitos atomazgos – demokratiųjų Vakarų valstybių ir totalitarinės Sovietų Sąjungos karinio konflikto. Abejones ir nusivylimą kėlė laisvojo pasaulio politikų neveiklumas pavergtų tautų atžvilgiu. „Ach, tie angliškieji politikai! Jie kalba ir kalba, perka ir parduoda viską, išstisias tautas“, – su kartėliu rašė Dzūkas.

Dainavos apygardos štabas, vengdamas iššifavimo, dažnai keitė dislokacijos vietas. 1947–1948 m. žiemą štabas buvo įsikūręs Merkinės valsčiaus Dokučkos kaimo gyventojų kieme, 1948 m. vasarą – bunkeriuose prie Ilgininkų ir Meškučių kaimų, o 1948 m. rudenį vadavietė persikėlė į Daugų valsčiaus Kalesninkų mišką. Dzūkui tai buvo puikiai žinomos vietos, nes čia praėjo pirmieji partizanavimo metai.

1948 m. jam apygardos vadas suteikė partizanų puskarininkio laipsnį.

1948 m. lapkričio mėnesį A. Ramanauskas-Vanagas išvyko į Žemaitijoje rengiamą visų Lietuvoje veikiančių apygardų vadų pasitarimą. Vadovauti Dainavos apygardai jis pavedė Šarūno rinktinės vadui Benediktui Labenskui-Kariūnui. Siekdami pritraukti daugiau intelektualinių pajėgų ir sustiprinti informacinį propagandinį darbą visuomenėje, apygardos štabo pareigūnai į vadavietę pasikvietė dirbti ir du jaunos rašytojus – Kostą Kubilinską-Kapsą ir Algirdą Skinkį-Vilnį.

Dzūkas po kelių mėnesių įtempto darbo leidžiant pagrindžio spaudą ir sprendžiant kitus apygardos organizacinius klausimus kaip niekad pasigenda artimo bendražygio: „Gerokai pasiilgau Vanago. Aš su juo buvau geriau įsitraukęs į darbą negu su kuo kitu, ir vienas kitą gerai žinojom.“

1949 m. kovo 7-oji buvo nepaprastai skaudi diena L. Baliukevičiui-Dzūkui ir visiems partizanams. Gudriai infiltruoti į partizanų gretas sovietinio saugumo agentai K. Kubilinskas ir A. Skinkys klasingai nužudė laikinai einantį Dainavos apygardos vado pareigas B. Labenską-Kariūną ir atvedė MVD kariuomenę prie Kazimieraičio rinktinės vadavietės, kurioje priešui pavyko sunaikinti rinktinės ir Geležinio Vilko grupės vadą V. Voverį-Žaibą su trimis bendražygiais. L. Baliukevičius-Dzūkas dėl atsitiktinumo, o iš dalies ir apdairumo nelaimės išvengė, tačiau išdavystė ir artimų kovos draugų žūtis jį labai sukrėtė: „... įvyko tai, ko mes taip bijojom: žuvo abu mūsų bunkeriai, žuvo mūsų geriausi ir brangiausi vyrai. Mūsų planai subyrėjo taip ūmai ir taip smarkiai, kad mes to niekad nė nepagalvodavom. Krūtinėje atsivėrė naujos gilios žaizdos, o sieloje taip tamsu...“

A. Ramanauskas-Vanagas iš Žemaitijos grįžo po pusmečio, 1949 m. balandžio pradžioje. Gegužės 19 d. sušaukė visuotinį Dainavos apygardos vadų pasitarimą, kuriame dalyvavo 11 apygardos rinktinių ir grupių vadų. Vanagas dalyvius informavo apie Lietuvos partizanų sričių susijungimą ir Vyriausiosios vadovybės įkūrimą, supažindino su LLKS Tarybos nutarimais, kuriems buvo pritarta ir nutarta stengtis juos įgyvendinti. Pagaliau įvykęs ginkluotojo pasipriešinimo

organizacijų susijungimas sustiprino partizanų ryžtą tęsti jau penkerius metus trunkančią išsilaisvinimo kovą. Vanagas paskelbė LLKS Prezidiumo pirmininko Jono Žemaičio-Vytauto 1949 02 16 įsakymą, kad L. Baliukevičiui-Dzūkui suteikiamas partizanų leitenanto laipsnis. Kadangi Vanagas Vyriausiosios vadovybės buvo patvirtintas Pietų Lietuvos partizanų srities vadu ir turėjo suformuoti Pietų Lietuvos partizanų srities štabą, buvo nutarta išrinkti naują Dainavos apygardos vadą.

1949 m. gegužės 19 d. apygardos vadų posėdyje Dzūkas buvo vienbalsiai išrinktas Dainavos apygardos vadu, kartu jam pavestos laikinai eiti ir Kazimieraičio rinktinės vado pareigos. „Pustrečio šimto gyvų ir apie tūkstančio žuvusių partizanų vadas“, – lakoniškai dienoraštyje įvertino savo naujas pareigas Dzūkas. Užgulė nauja didelės atsakomybės už visoje apygardoje veikiančius partizanus našta. L. Baliukevičiui šios pareigos buvo patikėtos neatsitiktinai. Kartu su A. Ramanausku-Vanagu vizituodamas apygardos partizanų būrius, jis puikiai žinojo padėtį koviniuose vienetuose, asmeniškai pažinojo daugelį partizanų, turėjo tarp jų autoritetą ir buvo įgijęs jų pasitikėjimą. Turėjo reikalingas vadui savybes – stiprią kovotojo valią, didelį pareigingumą, griežtus principus, tačiau kartu buvo geraširdis ir nuoširdus. Su savanoriškai Dzūkijos miškuose susirinkusiais vyrais nebuvo lengva bendrauti, nes, pasak Dzūko, „jų charakteriai labai spalvingi, kieti. Visi ne kartą žiūrėjo mirčiai į akis. Mirti jie nebijo, tai ko jie bijos daugiau? Todėl reikia mokėti prie jų priėti ir juos valdyti“.

L. Baliukevičius-Dzūkas perėmė vadovavimą apygardai ypač kritišku metu. Vilčių sulaukti pagalbos iš užsienio mažėjo. Vien per pirmuosius šešis 1949 m. mėnesius apygardoje žuvo 121 partizanas, t. y. trečdalis visų kovotojų.

Dzūkas energingai ėmė atkurti pairusias apygardos organizacinių struktūrų grandis. Vizituodamas dalinius, vietoj žuvusių vadų skyrė naujus, aiškino organizacijai iškilusius uždavinius. Labai svarbu buvo kovotojus stiprinti moraliai.

1950 m. pradžioje rašydamas LLKS vadovybei apie padėtį Dainavos apygardoje, Dzūkas konstatavo, kad „gausūs partizanų žuvimai ir priešo spaudimas [...], patyrusių partizanų vadų stoka daro padėtį neabejotinai sunkia. Tačiau noro, pasiryžimo ir valios nugalėti kliūtis netrūksta“. Nors apygardoje buvo juntamas intelektualinių jėgų trūkumas, apygardos štabas ir toliau sugebėjo leisti įvairią pagrindžio spaudą. L. Baliukevičius-Dzūkas išleido periodinį leidinį apygardos kovotojams *Dainavos partizanas*. Rašomąja mašinėle 10 egzempliorių tiražu leidžiamame sąsiuvinyje daug vietos buvo skiriama partizanų kūrybai. Dzūkas aktyviai prisidėjo ir prie Pietų Lietuvos sričiai skirto laikraščio *Partizanas* leidimo. Apie leidybos sunkumus ir problemas Dzūkas pranešime LLKS vadovybei rašė: *Partizaną* buvo numatyta leisti kas mėnesį, bet ne visada pasisekė dėl priešų veiksmų įvykdyti. 1949 m. išėjo keturi numeriai. Dainavos partizanai 1949 m. patyrė du visiškų vadaviečių su visom spausdinimo priemonėm sunaikinimus – kovo 7 ir rugsėjo 23 dienomis.“

L. Baliukevičius-Dzūkas už pastangas ir nuopelnus stiprinant organizaciją 1949 m. gruodžio 24 d. LLKS vadovybės įsakymu apdovanotas II laipsnio Laisvės kovos kryžiumi.

Okupacinė valdžia, nepajėgdama sunaikinti kovotojų vien brutalia kovine jėga, per sovietinio saugumo organizacijos MGB–MVD rezgė vis naujas, slaptas operacijas, joms buvo pasitelkiama dešimtys naujai užverbuotų šnipų ir agentų, su kurių pagalba buvo siekiama palaužti organizuotą laisvės kovą. Svarbiausias taikiny – partizanų vadai. 1949 m. rugsėjo 23 d. Kalesninkų miške, priešui aptikus vadovietę, kautynėse žuvo Kazimieras Pyplys-Mažytis, kuris buvo LLKS įgaliotinis ryšiams su užsieniu ir tų metų gegužės mėnesį desantu buvo grįžęs į Lietuvą. Kartu žuvo štabo pareigūnas Julius Makaravičius-Žilvitis. Gruodžio 15 d. Lenkijoje, miškelyje prie Šlynakiemio, slėptuvėje žuvo Dainavos apygardos štabo ryšių ir žvalgybos skyriaus viršininkas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas. Jis apygardos vadovybės nurodymu buvo prasiveržęs per Lenkijos sieną (mūšyje žuvo šeši jį lydėję partizanai), siekdamas perduoti informaciją Vakaruose esančiam LLKS atstovui Juozui Lukšai-Skrajūnui. 1950 m. gegužės 17 d. žuvo kitas svarbus Dzūko talkininkas – štabo visuomeninės dalies viršininkas Mikas Babrauskas-Audrūnas, Vaišvilkas. Nepaisant skaudžių netekčių, L. Baliukevičius-Dzūkas LLKS Vyriausiajai vadovybei apie Dzūkijos partizanų ateities planus rašė: „Kol yra partizanų, tol kova bus tęsiama toliau, galbūt ji nebus tokia, kokia buvo prieš kelerius metus, kadangi besitęsianti okupacija savaime nustatė naujas kovos formas ir būdus, galbūt bus mažiau ginkluotų smūgių priešui suduota, bet tokiu atveju partizanas gyvu lietuvišku žodžiu stengsis palaikyti negęstančią meilę Tėvynei ir tikrosios nepriklausomybės troškimą savo tautiečių širdyse.“

1950 m. birželio 24-osios naktis buvo lemtinga ir Dainavos apygardos vadui L. Baliukevičiui-Dzūkui. Iš partizanų gretose infiltruoto agento Kazio Kalantos-Aido MGB vadovybė sužinojo, kad Dzūkas, lankydamas partizanų dalinius, ketina apsistoti agentui žinomame bunkeryje Žaliamiškyje, Leipalingio ir Merkinės valsčių sandūroje. Antrą valandą nakties, nužudęs saugojusį priėjimą prie bunkerio partizaną Antaną Koknevičių-Švedrį, išdavikas atvedė MGB operatyvinę grupę prie apygardos vadovybės bunkerio. Netikėtai užklupti prieš, bunkeryje žuvo: Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, jo adjutantas Augustinas Babrauskas-Radvila, Svendrys ir Juozapavičiaus tėvūnijos vadas Antanas Vailionis-Spokas. Partizanai mėgino veržtis iš bunkerio, tačiau, greitai įvertinę padėties beviltiškumą, priėmė paskutinį lemtingą sprendimą. Jie liko ištikimi Lietuvos partizanų priesaikai – gyvi priešui nepasidavė...

1950 m. gruodžio 4 d. LLKS vadovybės nutarimu Dainavos apygardos vado L. Baliukevičiaus-Dzūko nuopelnai po mirties buvo įvertinti aukščiausiu partizano apdovanojimu – I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais).

1998 m. gegužės 19 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jam suteiktas pulkininko

laipsnis ir Vyčio kryžiaus pirmojo laipsnio ordinas. Žūties vietoje 2000 m. pastatytas atminimo ženklas.

Publikuojamas dienoraštis 40 metų dūlėjo Lietuvos SSR valstybės saugumo komiteto (KGB) archyve (dabar – Lietuvos ypatingasis archyvas) Dainavos apygardos partizanų štabui skirtoje agentūrinėje byloje šalia kitų čekistinių operacijų metu paimtų partizanų dokumentų. Dienoraščio tekstas tvarkingai išspausdintas rašomąja mašinėle. Tikėtina, kad jis buvo pradėtas perspausdinti iš rankraščio 1949 m. balandžio 24 d., nes Šia data pažymėta dienoraščio įžanga. Kadangi mašinraštis nesiskiria nuo kitų byloje esančių Dainavos apygardos vado L. Baliukevičiaus-Dzūko spausdintų dokumentų (juose yra autoriaus ranka darytų pastabų), tai galima teigti, kad archyve išlikęs autentiškas dienoraščio tekstas. Publikuojamas tekstas apima vienerius partizaniško gyvenimo metus. Paskutinis įrašas padarytas 1949 m. birželio mėnesį (metai iki autoriaus žūties), tačiau galima nuspėti, kad dienoraštis buvo tęsiamas, kadangi 1950 m. operatyviniuose MGB dokumentuose yra užsiminta apie L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio įrašus, darytus tų metų žiemą. Kitą, vėlesnę, į MGB rankas pakliuvusią dienoraščio dalį (greičiausiai dar neperspausdintą, rašytą ranka) čekistai galėjo sunaikinti per eilinį MGB–MVD–KGB archyvo „valymą“. Tiesa, kartais kai kurie partizanų dokumentai, kaip „neturintys operatyvinės vertės“, buvo naikinami iš karto. Laimei, likimas buvo gailėstingas šiai dienoraščio daliai – ji „saugiamė“ KGB archyve išliko...

Pirmą kartą dienoraštis buvo išspausdintas 1993 m. žurnale „Laisvės kovų archyvas“ (Nr. 6). Leidėjai, būdami įsitikinę, kad šis dokumentas bus reikšmingas indėlis tiriant pokario ginkluotojo pasipriešinimo istoriją, išdrįso nusižengti autoriaus valiai – neskelbti dienoraščio viešai. 1994 m. dienoraštis dar kartą buvo išspausdintas kartu su Justino Lelešiaus-Grafo dienoraščiu. Greitai ištirpęs knygos tiražas bei puikūs atsiliepimai apie dienoraščio literatūrinę, istorinę bei auklėjamąją vertę subrandino poreikį išleisti L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštį atskira knyga. Naujas leidinys papildytas Baliukevičiaus šeimos bei autoriaus bendražygių nuotraukomis. Detaliau iššifruoti tekste minimi partizanų slapyvardžiai, nurodyti jų gimimo ir žūties metai bei vietos.

Aplinkybės, kuriomis autorius rašė savo dienoraštį, lėmė tiek faktografinius, tiek literatūrinius jo teksto savitumus. Dėl nuolatinio pavojaus, kad rankraštis gali pakliūti į priešų rankas, L. Baliukevičius-Dzūkas tik prabėgomis užsimena apie kai kuriuos svarbius partizanų organizacinius planus. Pavyzdžiui, apie Dainavos apygardos vado A. Ramanausko-Vanago kelionę (trukusią beveik pusę metų) į Žemaitiją, kur buvo sprendžiami partizanų organizacijos sukūrimo klausimai, Dzūkas

detaliau užsimena tik Vanagai laimingai iš kelionės grįžus. Beveik neminimi vietovių pavadinimai, partizanų ryšininkai įvardijami tik slapyvardžiais. Įrašai dienoraštyje nereguliarūs, kartais daryti po mėnesio pertraukos.

Autorius, turėdamas neabejotiną literatūrinį talentą, mintis dienoraštyje dėsto lengvai ir įtaigiai. Rengiant šį tekstą spaudai, daryti tik minimalūs taisymai, apsiribota gramatikos dalykų sunorminimu. Puslapių paraštėse slapyvardžiai iššifruojami, kai tekste slapyvardis paminimas pirmą kartą arba kai keli partizanai turi tą patį slapyvardį.

* * *

L. Baliukevičiui buvo lemta gyventi nepaprastai tragišku mūsų istorijos laikotarpiu. Sunkūs išbandymai, užgriuvę tėvynę, parodė brandžią jauno žmogaus pilietinę sąmonę, aiškius principus, pagal kuriuos laisvė suvokiama ne tik kaip laisvė sau, bet ir kaip laisvė kitiems.

Dienoraščio autoriaus pasaulėžiūros suformuota idėja sutapo su tautos idėja, tačiau, pasak Algirdo Greimo, tauta niekada neveikia visa; atskirais istorijos momentais ji įsikūnija ir pasireiškia per individus, grupes ar socialines klases. L. Baliukevičius yra chrestomatinis tokio istorinio tipo pavyzdys.

Dienoraštyje iškyla tragiška idealisto asmenybė, drįstanti tiesiai pažvelgti į pasaulį ir save. Šiame sielos veidrodyje atsispindi slapčiausios autoriaus mintys, abejonės ir viltys. Jo pasaulėžiūra, troškimai ir siekiai atsiskleidžia negailestingos kovos fone. Rašydamas L. Baliukevičius dažnai grįžta į praeitį: šviesius vaikystės atsiminimus, išgyvenimus belaisvių stovyklose, pirmuosius partizanavimo metus. Iš kasdienybės konteksto išsirutulioja ir nuodugnesni apibendrinimai esminiais tautos ir valstybės išlikimo klausimais. Karštas patriotizmas ir neapykanta okupantui netrukdo kritiškai pažvelgti į prieškarį Lietuvą, parodyti politikų trumparegiškumą, tarpusavio politines rietenas, pseudopatriotizmą ir bailių valdžios vyrų laikyseną kritiniu valstybei momentu.

Skausmingai ir taikliai įvardijęs priežastis, atvedusias Lietuvą prie 1940-ųjų katastrofos, L. Baliukevičius dienoraštyje analizuoja ir aktualiausias pokario politines, tautines bei moralines problemas. Stebina blaivus tarptautinės ir vidaus padėties suvokimas. Radijo bangomis dėmesingai sekdamas tarptautinių įvykių raidą, kaip visas kovojantis kraštas, jis laukia viltingų ženklų iš Vakarų demokratiškos valstybių – jei ne karinių veiksmų, tai bent moralinės ir politinės paramos. Skausmingai išgyvendamas pasaulio galingųjų abejingumą kryžiuojamos tautos kančioms ir jausdamas savo artėjančią žūtį, L. Baliukevičius pasiryžęs kovoti iki galo. Ryžtas ir heroizmas susipina su svajonėmis sulaukti taikos ir laisvo gyvenimo, sukurti šeimą... Dienoraštyje L. Baliukevičius išreiškia begalinę meilę gimtajam kraštui ir su užuojauta kalba apie skurde skęstančius kaimo žmones. Kurdamas

nepriklausomos valstybės viziją, kaip teisingumo trokštantis žmogus, pasisako už socialiai orientuotą valstybę. Sunkiomis apmąstymų valandomis autorius įžvalgiai baiminasi dėl Lietuvos likimo tolesnės okupacijos sąlygomis: „Tauta paskendusiu kraujuose, ašarose, juodoje neviltyje, tik samagone tarytum atrado savo paguodą ir laikiną nusiramimą. Kiek idiotų, kriminalistų, išsigimėlių, išėkvotojų, prostitučių ir bukapročių atneš šitie prakeikti metai Lietuvai!“ Kartu su egzistenciniais apmąstymais, kuriuose susipina amžinybės ir pasmerktumo motyvai, dienoraštyje atsispindi aktualiausias Dainavos apygardos partizanų problemos ir kasdieniai rūpesčiai. Autorius džiaugiasi sąjūdžio laimėjimais stiprinant organizaciją, sielojasi dėl nesėkmių – artimų kovos draugų žuvimo, gyventojų trėmimų ir t. t.

Esame įsitikinę, kad šiame dienoraštyje laisvo žmogaus, nebijančio mirti dėl savo idealų, išsakytos mintys ir toliau liks aktualios, neabejotinai skatins ir palaikys jaunų žmonių idealistinį nusiteikimą, padės jiems geriau pažinti laisvės kovas ir ano laiko dvasią.

Literatūra

¹ V. Lapinskas, *Atsiminimai apie Lietuvos partizaną L. Baliukevičių-Dzūką*. 1998 05 10, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Genocido aukų muziejaus mokslinis archyvas.

² A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų... (Partizanų gretose)*, Vilnius, 1999, p. 395–396.

³ A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 395–396.

⁴ A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 506.

Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis, 1948 m. birželio 23 d.–1949 m. birželio 6 d., parengė Algis Kašėta, Vilnius: Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2008, p. 6–20.